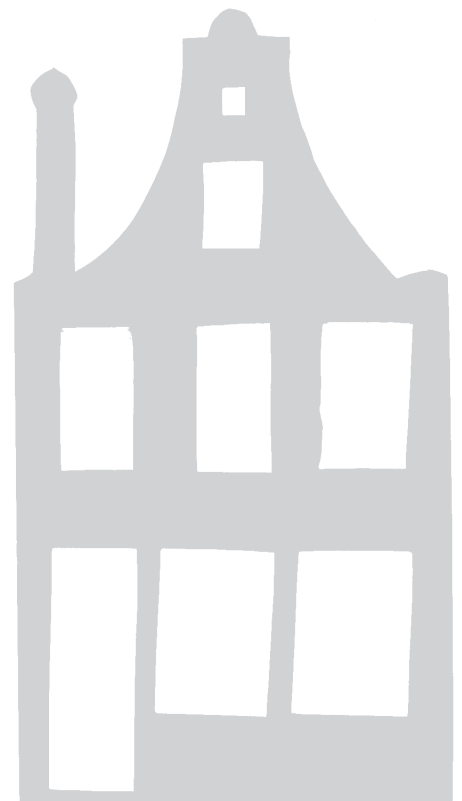
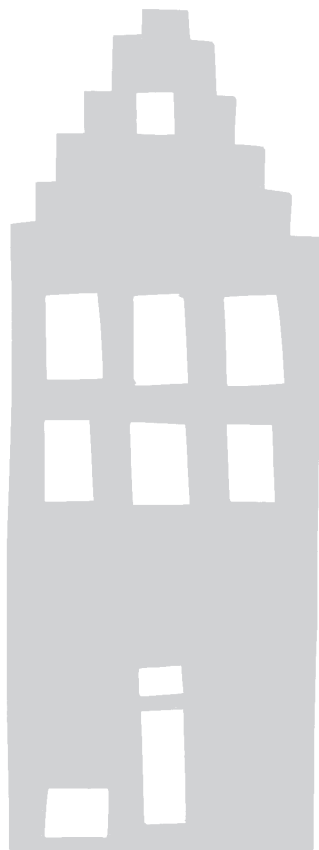
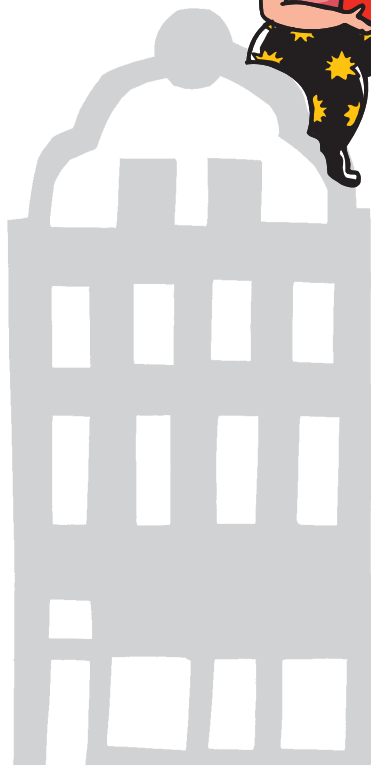

Raamleerplan
Letteren

Inhoudsopgave

0 De totstandkoming van de raamleerplannen	2
1 Belang van letteren in het Primair Onderwijs	3
2. Kerndoelen primair onderwijs (2006)	4
3 Overzicht culturele competenties	5
4 Structuur letteren	9
5 Van raamleerplan naar leerdoelen	10
6 Raamleerplannen letteren	11
6.1. Raamleerplan letteren, groep 1 - 2	11
6.2. Raamleerplan letteren, groep 3 - 4	14
6.3. Raamleerplan letteren, groep 5 - 6	18
6.4. Raamleerplan letteren, groep 7 -8	22
7 Bronnen	26

0 De totstandkoming van de raamleerplannen

De gemeente Amsterdam en de Amsterdamse schoolbesturen willen alle leerlingen in het basisonderwijs structureel in aanraking brengen met kunst en cultuur. Zij willen dat de kunstvakken worden aangeboden in doorgaande leerlijnen en hebben daarom in 2010 het Basispakket Kunst- en Cultuureducatie ontwikkeld. In dit Basispakket is een aantal voorzieningen opgenomen die scholen helpen hun cultuurprogramma op te zetten. Mocca heeft voor verschillende kunstdisciplines en cultureel erfgoed raamleerplannen ontwikkeld die de scholen ondersteunen bij de inrichting van hun cultuuronderwijs. Zij heeft daarvoor gesproken met vak- en groepsleerkrachten uit het Amsterdamse primair onderwijs en met medewerkers van Amsterdamse culturele instellingen. Daarnaast heeft zij verschillende bronnen gebruikt. Zie daarvoor de bronvermelding achter in het raamleerplan.

Mocca heeft raamleerplannen ontwikkeld voor muziek, beeldend onderwijs, cultureel erfgoed, drama en dans. De raamleerplannen zijn bestemd voor alle groepen in het primair onderwijs. Mocca wil daarmee komen tot een gezamenlijk taal- en gesprekskader voor samenwerking, en zorgen voor maatwerk tussen de culturele instellingen en het primair onderwijs. De raamleerplannen zijn geen lesmethodes, maar instrumenten voor scholen, groeps- en vakleerkrachten waarmee zij hun eigen visie kunnen omzetten in een gestructureerd plan. Met het oog op de culturele competenties die leerlingen kunnen verwerven, heeft Mocca per twee leerjaren vakgerichte leerdoelen geformuleerd. Daarbinnen kunnen scholen in elk afzonderlijk vakgebied eigen accenten leggen voor verdieping.

Voor de discipline letteren was tot nog toe geen raamleerplan ontwikkeld. Echter, een aantal scholen blijkt desondanks aan een leerlijn letteren te willen werken. Daarom is er nu dit raamleerplan Letteren. Met de bedoeling dat scholen met literaire ambities hier houvast aan hebben. Net als bij de totstandkoming van de andere raamleerplannen is rekening gehouden met de rijke culturele omgeving waarin de Amsterdamse leerlingen zich ontwikkelen. Mocca heeft bewust gekozen voor een algemene beschrijving van de doelen in de raamleerplannen, opdat scholen die zelf al veel hebben ontwikkeld op het gebied van cultuuronderwijs, kunnen toetsen of hun activiteiten passen binnen die doelen. De raamleerplannen zijn beslist niet bedoeld als keurslijf. Aan de hand van deze raamleerplannen kunnen ook culturele instellingen hun passie en vakmanschap verbinden met het cultuuronderwijs van scholen en de ontwikkeling van kinderen.

Leerplankader kunstzinnige oriëntatie versus raamleerplannen Mocca

In het voorjaar van 2014 heeft SLO het leerplankader kunstzinnige oriëntatie gepubliceerd. Deze versie van het SLO-leerplankader is in de eerste plaats bedoeld voor culturele instellingen en steuninstellingen waar vakdocenten werkzaam zijn. De raamleerplannen van Mocca zijn bedoeld voor groeps- en vakleerkrachten en het culturele veld. De uitgangspunten en beschreven doelen van de raamleerplannen vallen binnen het leerplankader en voldoen daarmee aan de kerndoelen voor kunstzinnige oriëntatie. Bij het SLO-leerplankader ligt de nadruk vooral op het creatieve proces terwijl in de raamleerplannen de ontwikkeling van de culturele competenties centraal staan. In Amsterdam is gekozen voor een apart raamleerplan cultureel erfgoed omdat identiteit en de culturele omgeving belangrijke thema's zijn binnen het Amsterdamse onderwijs. SLO werkt op dit moment aan een leerlijn cultureel erfgoed, er zijn bij het SLO vooralsnog geen plannen voor een leerlijn letteren. De documenten van SLO en Mocca vertonen uiteindelijk veel overeenkomsten waardoor zij goed naast elkaar te gebruiken zijn.

Op <http://kunstzinnigeorientatie.slo.nl/> kunt u het leerplankader kunstzinnige oriëntatie van SLO vinden. Op www.basispakketamsterdam.nl kunt u alle raamleerplannen vinden en een objectieve vergelijking tussen het SLO-leerplankader en de raamleerplannen van Mocca.

1. Belang van Letteren in het primair onderwijs

Taal is een kernvak in het primair onderwijs. Alle kinderen leren lezen en schrijven, dus waarom zou een school de toch al beperkte tijd gaan besteden aan een leerlijn Letteren? Daar zijn goede redenen voor, zo'n leerlijn voegt een aantal aspecten toe aan het kernvak taal.

Taal is een basisbehoefte. We hebben taal nodig om met elkaar te communiceren, om elkaar te begrijpen en met elkaar samen te leven. Ieder mens gebruikt taal. Dat is taal in het dagelijks gebruik, de thuistaal. Op school komt daar de taal bij die nodig is om doelbewust kennis mee te vergroten, ook wel schooltaal genoemd. De laatste jaren is de nadruk in het onderwijs op resultaten en opbrengsten komen te liggen. Mede daardoor besteden de meeste scholen vooral aandacht aan die taalaspecten waarvan de resultaten meetbaar zijn.

Niet alle taalontwikkelingen zijn direct meetbaar, terwijl ze wel belangrijk zijn voor de ontwikkeling van kinderen tot kansrijke deelnemers aan een maatschappij waarin succesvol participeren zo nauw verbonden is met talige vaardigheden en begrip.

Dan gaat het om:

- Taal om gedachten en gevoelens onder woorden te brengen
- Taal om de beelden in je hoofd onder woorden te kunnen brengen
- Taal om de woorden die je hoort en leest om te zetten in beelden in je hoofd
- Taal om jezelf, elkaar en de wereld om je heen beter te begrijpen
- Taal om je verbeelding woorden te geven, en om woorden je verbeelding aan te laten spreken
- Taal om van te genieten, alleen of met elkaar
- Taal om tijd mee te overbruggen: "Hebban olla uogala nestas hagunnan hinase hi(c) (a)nda thu", deze in de 11e eeuw geschreven tekst, kunnen we vandaag nog steeds lezen. En de teksten die wij nu schrijven kunnen in principe nog vele eeuwen na ons gelezen worden.
- Taal om afstanden mee te overbruggen; een brief, mail of boek geschreven in Amsterdam kan overal ter wereld gelezen worden
- Taal om (met elkaar) iets te bespreken, te beschouwen of te filosoferen
- Taal om met elkaar te discussiëren, te debatteren en argumenteren
- Taal waarmee je je eigen stem en je eigen taal kunt ontwikkelen

Letteren geeft expliciet ruimte aan deze aspecten van taal en verrijkt daarmee het onderwijs op school. Dit geldt niet alleen voor de taallessen. Want daarnaast kan een leerlijn letteren verbindingen leggen met andere vakken. Leerlingen die zich talig helder en op diverse manieren kunnen uiten, die begrijpen wat ze horen en lezen of daarover vragen kunnen stellen totdat ze het wel begrijpen. Leerlingen die kunnen genieten van taal, profiteren daar hun hele leven van. Een leerlijn letteren verrijkt het onderwijs in alle vakken. Een leerlijn Letteren begint met het leren plezier beleven aan talige creativiteit en dat leerlingen hierin de reikwijdte van verhalende verbeelding leren kennen.

2. Kerndoelen primair onderwijs (2006)

Dit raamleerplan is gebaseerd op de kerndoelen voor kunstzinnige oriëntatie. Het basisonderwijs bevordert een brede vorming van kinderen. Kerndoelen zijn streefdoelen: ze beschrijven wat kinderen moeten leren om te kunnen functioneren in de maatschappij en om zich verder te kunnen ontwikkelen in het vervolgonderwijs. Voor alle kerndoelen geldt dat het onderwijs zich richt op de emotionele en verstandelijke ontwikkeling, op de ontwikkeling van creativiteit en op het verwerven van onder meer culturele vaardigheden van kinderen.

Kerndoelen in het leergebied kunstzinnige oriëntatie:

- 54 *De leerlingen leren beelden, muziek, taal, spel en beweging te gebruiken, om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om ermee te communiceren.*
- 55 *De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.*
- 56 *De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.*

Emotionele en creatieve ontwikkeling en het aanleren van culturele vaardigheden zijn niet voorbehouden aan het leergebied kunstzinnige oriëntatie, maar maken deel uit van het totale onderwijs van elke basisschool. Voor alle doelen die scholen zich stellen geldt dat zij de verschillende leergebieden zoveel mogelijk op elkaar moeten afstemmen, in samenhang met elkaar moeten aanbieden en moeten verbinden met de belevingswereld van de leerlingen. Aandacht voor cultuur is dus niet beperkt tot cultuuronderwijs. Bij de specifieke leergebieden worden extra kerndoelen benoemd die inhoudelijke relaties hebben met cultuuronderwijs.

Voor dit raamleerplan Letteren hebben we vanzelfsprekend gekeken naar de kerndoelen kunstzinnige oriëntatie. Maar daarnaast ook naar de Kerndoelen Nederlands en de tussendoelen en leerlijnen Nederlands die gezamenlijk ontwikkeld zijn door SLO en het Expertise Centrum Nederlands.

De volgende taalaspecten vallen in principe onder regulier taalonderwijs en niet onder letteren: woordenschat, technisch lezen, handschrift, spelling en grammatica. Letteren maakt gebruik van de kennis en vaardigheden die op die gebieden reeds verworven zijn maar kan ook ondersteunend zijn bij het verwerven, toepassen, vergroten en inoefenen daarvan.

3. Overzicht culturele competenties

Bij de raamleerplannen is de ontwikkeling van het kind als uitgangspunt genomen. In 2009 ontwikkelde Cultuurmij Oost (voorheen Stichting Edu-art), de provinciale instelling voor cultuureducatie in Gelderland, C-Zicht. Hierin staan 7 competenties beschreven die de culturele ontwikkeling van leerlingen kenmerken. Deze competenties vormen de basis voor de raamleerplannen en verbinden de verschillende disciplines binnen cultuuronderwijs. Samen met de kerndoelen voor het basisonderwijs vormen de culturele competenties de basis voor alle leer- en vakgebieden van cultuuronderwijs.

De voordelen van werken vanuit culturele competenties zijn:

- gemeenschappelijk taal: de leerkracht denkt in pedagogisch-didactische termen, kunstenaar in artistieke termen, nu toegespitst op de ontwikkeling van kind
- vakoverstijgend werken: verschillende vakgebieden werken samen vanuit een thema, probleem of onderwerp

Een competentie is een samenhangend geheel van vaardigheden, kennis en houding: iets kunnen, iets kennen en aangesproken worden op je houding. Een culturele competentie geeft aan wat een leerling ontwikkelt door middel van kunst en cultuur. In dit raamleerplan wordt ervan uitgegaan dat de leerling zich vijf culturele competenties eigen maakt omdat die specifiek zijn voor cultuuronderwijs. Het ontwikkelen van het receptief, onderzoekend, creërend, reflectief en presenterend vermogen vormt de kern van de raamleerplannen. Algemene competenties zijn het vermogen tot zelfstandig werken en het vermogen tot samenwerken.

Overzicht culturele competenties

Competentie	Definitie	Toelichting
Receptief vermogen	De leerling kan zich openstellen voor cultuuruitingen.	<p>De leerling ervaart en beleeft de sensatie van de fysieke waarneming bij kunst en cultuur.</p> <p>Hij kan geraakt worden door kunstuitingen en vergroot zijn verbeeldingskracht.</p> <p>De leerling kan kenmerken van cultuuruitingen herkennen en benoemen.</p>
Onderzoekend vermogen	De leerling kan informatie over cultuuruitingen zoeken, deze cultuuruitingen in zich opnemen en toepassen in eigen werk.	<p>De leerling verkent en onderzoekt cultuuruitingen en de culturele omgeving.</p> <p>Hij kan experimenteren met materialen en technieken om zich cultureel te uiten.</p>
Creërend vermogen	De leerling denkt, creëert en produceert.	<p>De leerling geeft zijn gevoelens, ervaringen en ideeën vorm met kunstzinnige middelen.</p> <p>Hij kent het vak en beheerst daarvoor de vaardigheden en heeft de juiste houding om het vak uit te oefenen.</p> <p>Hij vergroot zijn verbeeldingskracht.</p> <p>Hij onderzoekt, experimenteert en reflecteert bij het maken van creatief werk en hij gebruikt de feedback die hij krijgt over zijn werk.</p>
Reflecterend vermogen	De leerling kan cultuuruitingen van zichzelf en anderen analyseren, interpreteren en waarderen.	<p>De leerling kijkt, onderzoekt en denkt na bij zelf gecreëerd werk en dat van anderen.</p> <p>Hij vormt zich een mening bij werk dat hij zelf heeft gecreëerd en werk van anderen.</p> <p>Hij kan reageren en hij kan emoties uiten en die vergelijken met de emoties van anderen.</p> <p>Reflecteren komt voor in alle fasen van creatief werk en kan leiden tot een filosofisch gesprek.</p>
Presenterend vermogen	De leerling kan cultuuruitingen van zichzelf en anderen presenteren en toelichten.	<p>De leerling ervaart de sensatie van het presenteren van eigen vormgegeven werk.</p> <p>Hij presenteert eigen of andermans creatief werk en verbeeldt of verwoordt de bedoeling van de maker.</p>

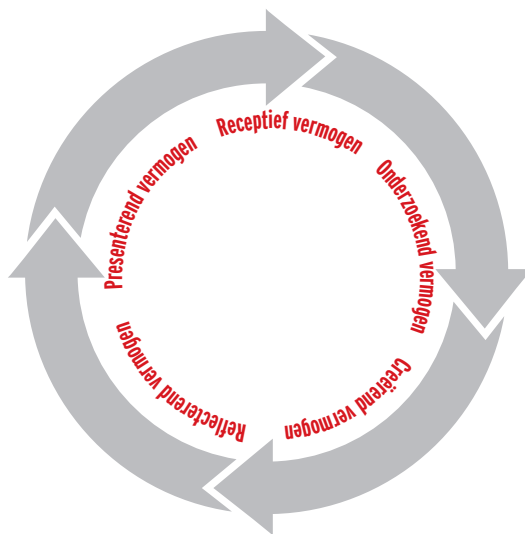

Algemene competenties

Competentie	Definitie	Toelichting
Zelfstandig vermogen	De leerling kan cultuureducatieve activiteiten plannen en organiseren.	De leerling kan zijn creatief proces sturen en zich concentreren op werk. Hij kan onderbouwde keuzes maken. Hij kan een zelfstandige bijdrage leveren aan zijn eigen ontwikkeling en het groepsproces.
Samenwerkend vermogen	De leerling kan samenwerken bij het maken van een gezamenlijk product.	De leerling kan luisteren naar anderen en kan beslissingen nemen in de samenwerking. Hij kan kritiek leveren, ontvangen en omzetten in verbeterpunten. Tijdens het werk kan hij afstemmen op anderen, taken en rollen accepteren en zich houden aan groepsafspraken.

Bron: C-Zicht, werken met culturele competenties Cultuurmij Oost (voorheen EDU-ART), 2009

De algemene competenties worden niet per leerjaar in doelen uitgewerkt.

Toepassing van de competenties

Bij Letteren leren kinderen plezier beleven aan talige creativiteit en leren ze de reikwijdte van verhalende verbeelding. De competenties zijn voor de helderheid onderscheiden, maar in de praktijk worden verschillende vermogens tegelijkertijd aangesproken en ontwikkeld. In een optimaal cultureel programma wordt de hele cyclus doorlopen met accenten op creëren, waarnemen, reflecteren en onderzoeken. Het is geen lineair proces, maar meer een proces van voortdurende beïnvloeding in alle fases van het creatief proces.

In het leerplankader kunstzinnige oriëntatie voor primair onderwijs (SLO 2014) is het cyclische creatieve proces als één van de uitgangspunten genomen. Tijdens het leerproces dat zo op gang wordt gebracht verwerft de leerling kennis, vaardigheden en attitudes over kunst en cultuur. Dit zijn de culturele competenties. De begrippen die gebruikt worden voor de verschillende competenties zijn onder te brengen bij de terminologie die het SLO in haar leerplankader hanteert.

Leerplankader SLO	Raamleerplan
Oriënteren	Receptief vermogen
Onderzoeken	Onderzoekend vermogen
Uitvoeren	Creërend vermogen
	Presenterend vermogen
Evalueren	Reflecterend vermogen

Bij Letteren kunnen creërend, receptief en presenterend vermogen op een vanzelfsprekende manier aan elkaar verbonden worden. Je vertelt immers om gehoord te worden en je schrijft om gelezen te worden. Wat je leest kan je op ideeën brengen, waardoor je weer stof voor vertellen en eigen teksten kunt verzamelen.

Bij het creëren van verhalen en teksten komen het creërend, het receptief en het reflectief vermogen samen. De leerling vertelt een verhaal of schrijft een tekst en tijdens het 'maakproces' is er een voortdurende wisselwerking van denken, doen en reflecteren. De leerling reflecteert op zijn eigen verhaal/tekst en op die van anderen en geeft daaraan betekenis. Bij presentaties aan en van anderen kan het om zowel professionele als 'eigen' teksten gaan.

De leerling reflecteert in alle fasen van onderzoek en creatief werk. Tijdens het lezen van en luisteren naar verhalen en boeken wordt een beroep gedaan op zijn vermogen om te verbeelden, en ook bij het creëren en presenteren wordt daarop een beroep gedaan.

Het gezamenlijk bespreken van eigen en andermans werk stimuleert de leerling om te experimenteren. Het onderzoekend vermogen komt daar dan nog bij. Hij stelt zich vragen en zoekt (alleen of in samenwerking) naar oplossingen.

Bij alle leergebieden van Letteren kunnen de competenties 'zelfstandig werken' en 'samenwerken' aan de orde komen. Kinderen gaan zelfstandig, in groepjes of als hele klas aan het werk. Zij worden bijvoorbeeld uitgedaagd om in hun eentje te vertellen aan de groep en zelfstandig te schrijven. Maar ook om elkaar te inspireren, te bevragen en op ideeën te brengen.

Tijdens het luisteren lezen, vertellen en schrijven worden de leerlingen op vele ontwikkelgebieden aangesproken. Kinderen ontwikkelen hun mens- en wereldbeeld en hun historisch besef. Zij breiden hun woordenschat uit en ontwikkelen hun sociaal-emotionele vaardigheden. Hun creativiteit, talenten en meervoudige intelligenties worden aangesproken en versterkt. Letteren is een rijk leergebied en sluit aan bij vaardigheden van de eenentwintigste eeuw zoals kritisch denken, probleemoplossend vermogen en creativiteit. Op het gebied van sociale competenties komen communiceren, samenwerken, sociale vaardigheden en culturele sensitiviteit aan de orde.

4. Structuur letterenonderwijs

De kracht van letterenonderwijs zit hem in het stimuleren van creativiteit en verbeelding. Kinderen leren zichzelf uit te drukken en een diversiteit in smaken en stijlen kennen. Ze ontwikkelen eigen talenten. Een plus van Letteren is natuurlijk dat er talloze raakvlakken zijn met het regulier taalonderwijs. Dit betekent dat Letteren en het taalonderwijs elkaar kunnen versterken, ieder vanuit de eigen kracht. Om beiden met elkaar te kunnen integreren wordt de structuur van letterenonderwijs hieronder beschreven, zowel aan de hand van de Culturele Competenties als de (sub)domeinen van de kerndoelen Nederlands.

Receptief mondeling

Luisteren

actief luisteren; begrijpend luisteren

Receptief schriftelijk

Lezen

(Voor)leesplezier; leesbegrip of begrijpend lezen; boekpromotie; (jeugd)literatuur; verhalen; verschillende verhaal en boekgenres; versjes; liedteksten; poëzie; theaterteksten; scenario's

Onderzoekend mondeling

Luisteren

Filosoferen; adequate en goede vragen kunnen stellen

Onderzoekend schriftelijk

Lezen, vertellen, luisteren en schrijven

Beschouwen; discussiëren; kladversies schrijven

Creërend mondeling

Vertellen

Eigen ervaringen; navertellen; filosoferen; betogen; beschouwen; discussiëren

Creërend schriftelijk

Schrijven

Ontluikende en beginnende geletterdheid; creatief schrijven/stellen; verschillende tekstgenres; poëzie

Reflecterend mondeling en schriftelijk

Taalbeschouwing

Genuanceerd en kritisch beschouwen van eigen en andermans teksten

Presenterend mondeling

Durven vertellen in de groep; voorlezen; voordragen; zingen; spelen

Presenterend schriftelijk

Taalverzorging

Vormgeven; tentoonstellen

Veel van deze activiteiten worden ook genoemd bij het reguliere taalonderwijs. Met name de sub-domeinen Begrijpend lezen, Stellen en Taalbeschouwing hebben een grote overlap met Letteren. Bij Letteren gaat het echter altijd om het plezier ontdekken van talige creativiteit, om verbeelding te leren inzetten en om de zeggingskracht van je eigen taaluiting of die van anderen. In het reguliere taalonderwijs is dat geen vanzelfsprekendheid.

5. Van raamleerplan naar leerdoelen

SLO, het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling, zegt over doorlopende leerlijnen: 'het is belangrijk dat de leerling in het primair onderwijs zo min mogelijk overlap, breuken of lacunes in het leerproces ervaart' (bron: www.slo.nl). In de praktijk hebben educatieve activiteiten van scholen en culturele instellingen vaak een 'los-zand-karakter'. Ze staan op zichzelf en zijn onvoldoende ingebed in de visie en de structuur van het onderwijs. Door uit te gaan van leerlijnen kunnen leerkrachten de inhoud van een leergebied verdelen over de verschillende leerjaren, waardoor leerlingen kennis en vaardigheden opbouwen in dat leergebied. Als scholen deze leerlijnen volgen, kunnen zij bewust kiezen voor bepaalde culturele activiteiten.

Mocca heeft voor alle Amsterdamse basisscholen raamleerplannen opgesteld: vakgerichte kaders met veel ruimte voor de scholen om zelf invulling te geven aan het programma. Zij heeft cultuur educatieve competenties en leerdoelen geformuleerd, waarin de kennis, vaardigheden en houdingen zijn opgenomen die de basisschoolleerlingen van groep 1 tot en met 8 ontwikkelen. Zo nemen de leerlingen aan het einde van hun schoolloopbaan een rugzak met spelervaringen en theaterbagage mee naar het voortgezet onderwijs, alwaar zij hun kennis, vaardigheden en houdingen kunnen uitbreiden.

Bij de opzet van het raamleerplan is een indeling gemaakt in vier ontwikkelingsniveaus: het niveau van groep 1 en 2, van groep 3 en 4, van groep 5 en 6, en van groep 7 en 8. In de uitwerking zijn leerdoelen geformuleerd met een opbouw van het niveau naarmate het ontwikkelingsniveau hoger wordt. Om de aansluiting met het reguliere taalonderwijs inzichtelijk te maken zijn in dit leerplankader letteren de culturele competenties gelinkt aan de taaldomeinen. Voor alle competenties zijn de leerdoelen zo goed mogelijk afgestemd op de belevingswereld van de leerlingen. Scholen kunnen het raamleerplan vertalen in leerlijnen met eigen voorkeuren voor profielen en zij kunnen zelf bepalen waarop zij accenten willen leggen. Culturele instellingen kunnen de competenties en leerdoelen gebruiken om er hun cultuur educatieve programma's op te laten aansluiten.

Zij kunnen hun programma's dan beter laten aansluiten bij de vraag van scholen en de ontwikkeling van de leerlingen en zij kunnen scholen dan ondersteunen met leerstof verrijkend aanbod.

6. Raamleerplan letteren

Dit raamleerplan biedt een gestructureerde opbouw voor letteren onderwijs, gebaseerd op culturele, communicatieve en literaire competenties en vaardigheden die leerlingen zich eigen maken. Binnen de kaders van de leerdoelen stellen de school en de leerkrachten zelf het jaarprogramma samen. Vanzelfsprekend werkt dit het beste in samenhang en verweven met het reguliere taalonderwijs op de school. Zo kunnen zij binnen het reguliere programma kiezen voor bepaalde onderwerpen, vaardigheden en werkvormen. Bij het pedagogisch en didactisch handelen staat de leerling centraal en wordt niet alleen rekening gehouden met maar ook actief gebruik gemaakt van zijn ervarings- en belevingswereld en tempo. Verder wordt rekening gehouden met verschillen tussen leerlingen in leerstijlen, meervoudige intelligenties en met culturele diversiteit. Voor de uitvoering van het programma zal de leerkracht in eerste instantie gebruikmaken van de eigen expertise en die van collega's. Indien wenselijk kan hij een deskundige van buiten benaderen voor advies of voor het geven van lessen en workshops. Afhankelijk van de visie en beleidsopties, de leerlingenpopulatie en de mogelijkheden binnen school kan de school accenten leggen binnen de leerlijn Letteren. Zo kan worden gefocust op mondelinge taalvaardigheid, creatief schrijven, de reikwijdte van de verhalende verbeelding en het stimuleren van verbeelding, op talentontwikkeling of op samenwerking met vakdocenten en culturele partners in Amsterdam.

6.1 Raamleerplan letteren, groep 1 en 2 (4-6 jaar)

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
Receptief <i>mondeling</i>	Luisteren actief luisteren; begrijpend luisteren	<p>De leerling kan luisteren naar een vertelling van de leerkracht, naar vertellingen van medeleerlingen die betrekking hebben op het hier en nu, de nabije omgeving en de zeer nabije toekomst en het zeer nabije verleden.</p> <p>De leerling kan zich identificeren met de verteller van of de personages in een verhaal.</p> <p>De leerling herkent gevoelens en gebeurtenissen in verhalen en kan hierbij associëren naar eigen belevenissen en ervaringen.</p> <p>De leerling kan actief luisteren naar eenvoudige verhalen en die begrijpen.</p> <p>De leerling heeft plezier in de klank van taal en het ritme van taal, bijvoorbeeld in versjes of gedichten.</p>

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
Receptief <i>schriftelijk</i>	Lezen (Voor)leesplezier; begrijpend lezen; boekpromotie; (jeugd)literatuur; verhalen; verschillende verhaal en boekgenres; versjes; liedteksten; poëzie; theaterteksten; scenario's	<p>De leerling kan genieten van het luisteren naar een voorgelezen (prenten)boek en zich identificeren met de personages.</p> <p>De leerling krijgt zowel fantastische als werkelijkheidsgetrouwe teksten aangeboden.</p> <p>De leerling kan zich inleven in en zich voorstellingen maken van de bij zijn ontwikkeling passende boeken en verhalen.</p> <p>De leerling herkent gevoelens en gebeurtenissen en kan hierbij associëren naar eigen belevenissen en ervaringen.</p> <p>De leerling maakt kennis met verschillende tekstsoorten: prentenboeken, korte verhalen, voorleesboeken, sprookjes, versjes en liedjes.</p> <p>De leerling maakt kennis met rijmende en niet-rijmende gedichten, en leert klankovereenkomsten te herkennen.</p> <p>De leerling maakt kennis met jeugdliteratuur in boekvorm en met 'literair' aanbod via digitale kanalen.</p>
Onderzoekend <i>mondeling</i>	Luisteren Filosoferen; adequate en goede vragen kunnen stellen	<p>De leerling kan eigen ervaringen oproepen, benoemen, verwoorden en verbeelden.</p> <p>De leerling oefent met gesprekken en vertellen: individueel met de leerkracht, in tweetallen, in een klein groepje en in de grote groep.</p> <p>De leerling ervaart aandacht voor en nieuwsgierigheid naar wat hij te vertellen heeft en is zelf nieuwsgierig naar wat anderen te vertellen hebben.</p> <p>De leerling oefent met hulp van de leerkracht met het concreet en in detail beschrijven van zijn eigen ervaringen.</p> <p>De leerling oefent (met hulp van de leerkracht) met het verwoorden van zijn gedachten.</p> <p>De leerling kan vanuit zijn eigen nieuwsgierigheid eenvoudige vragen stellen en beantwoorden.</p>

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
Onderzoekend <i>schriftelijk</i>	Lezen	De leerling maakt kennis met verhalende, poëtische, informatieve en andere (bijvoorbeeld digitale) vormen van teksten/boeken en krijgt de gelegenheid die samen met anderen en individueel uitgebreid te onderzoeken. Het aanbod is afgestemd op het ontwikkelingsniveau van de leerling.
Creërend <i>mondeling</i>	Vertellen Eigen ervaringen; navertellen; filosoferen; betogen; beschouwen; discussiëren	De leerling oefent met verstaanbaar en consistent vertellen over een eenvoudige gebeurtenis, ervaring, gedachte of fantasie. De leerling oefent met 'wie, wat, waar, wanneer en hoe' bij het vertellen. De leerling heeft vertrouwen in zijn eigen gedachten, ervaringen en fantasieën.
Creërend <i>schriftelijk</i>	Schrijven Ontluikende en beginnende geletterdheid	De leerling ontdekt dat mondelinge taal opgeschreven en vervolgens gelezen kan worden. De leerling experimenteert op een speelse manier met het schrijven van letters, zijn naam en woorden.
Reflecterend <i>mondeling en schriftelijk</i>	Taalbeschuwing Genuanceerd en kritisch beschouwen van eigen en andermans teksten	De leerling leert kritisch te luisteren naar wat hem verteld of voorgelezen wordt en daarover adequate vragen te stellen. De leerling leert om te gaan met vragen van de docent en van medeleerlingen als die iets niet begrijpen wat de leerling vertelt. De leerling leert zich te verplaatsen in anderen. De leerling kan verbanden leggen tussen de verschillende plaatjes in een prentenboek en de tekst. De leerling kan klankovereenkomsten en ritmes in teksten herkennen en waarderen.
Presenterend <i>mondeling</i>	Vertellen vertellen in de groep; voorlezen; voordragen; zingen; spelen	De leerling kan iets vertellen in de grote groep. De leerling zingt en zegt mee met de groep. De leerling leert te vertellen over wat hij in boeken gezien, of voorgelezen heeft gekregen. De leerling leert te vertellen bij zelfgemaakte tekeningen en andere plaatjes
Presenterend <i>schriftelijk</i>	Taalverzorging Vormgeven; tentoonstellen	De leerling kan personen, plekken, gebeurtenissen en verhalen tekenen om bij te vertellen.

6.2 Raamleerplan letteren, groep 3 en 4 (6-8 jaar)

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
Receptief <i>mondeling</i>	Luisteren actief luisteren; begrijpend luisteren	<p>De leerling kan luisteren naar een vertelling van de leerkracht, naar vertellingen van medeleerlingen die betrekking hebben op het hier en nu, de nabije omgeving en nabije toekomst en het nabije verleden.</p> <p>De leerling kan zich identificeren met de verteller van of de personages in een verhaal.</p> <p>De leerling herkent gevoelens en gebeurtenissen in verhalen en kan hierbij associëren naar eigen belevenissen en ervaringen.</p> <p>De leerling begrijpt eenvoudige verhalen met meerdere verhaallijnen.</p> <p>De leerling heeft plezier in de klank van taal en het ritme van taal, bijvoorbeeld in versjes of gedichten.</p>
Receptief <i>schriftelijk</i>	Lezen (Voor)leesplezier; leesbegrip of begrijpend lezen; boekpromotie; (jeugd)literatuur; verhalen; verschillende verhaal en boekgenres; versjes; liedteksten; poëzie; theaterteksten; scenario's	<p>De leerling kan genieten van het luisteren naar een voorgelezen (prenten)boek of het zelf lezen en zich identificeren met onderdelen uit het verhaal en de personages.</p> <p>De leerling krijgt zowel fantastische als werkelijkheidsgetrouwe teksten aangeboden. De leerling leert fantasie en werkelijkheid van elkaar onderscheiden.</p> <p>De leerling kan zich inleven in en zich voorstellingen maken van de bij zijn ontwikkeling passende boeken en verhalen.</p> <p>De leerling herkent gevoelens en gebeurtenissen en kan hierbij associëren naar eigen belevenissen en ervaringen.</p> <p>De leerling maakt kennis met verschillende tekstsoorten: prentenboeken, korte verhalen, (voor) leesboeken, sprookjes, versjes en liedjes.</p> <p>De leerling kan poëtische teksten en proza van elkaar onderscheiden en weet dat er rijmende en niet-rijmende gedichten bestaan.</p> <p>De leerling kan klankovereenkomsten herkennen.</p>

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
Onderzoekend <i>mondeling</i>	Luisteren Filosoferen; adequate en goede vragen kunnen stellen	<p>De leerling kan eigen ervaringen oproepen, benoemen, verwoorden en verbeelden.</p> <p>De leerling kan eenvoudige gesprekken voeren en vertellen: individueel met de leerkracht, in tweetallen, in een klein groepje en in de grote groep.</p> <p>De leerling ervaart aandacht voor en nieuwsgierigheid naar wat hij te vertellen heeft en is zelf nieuwsgierig naar wat anderen te vertellen hebben.</p> <p>De leerling kan zijn eigen ervaringen, met hulp van de docent en medeleerlingen, concreet en gedetailleerd beschrijven.</p> <p>De leerling oefent (met hulp van de leerkracht) met het verwoorden van zijn gedachten en ideeën.</p> <p>De leerling kan vanuit zijn eigen nieuwsgierigheid eenvoudige vragen stellen en beantwoorden.</p>
Onderzoekend <i>schriftelijk</i>	Lezen, vertellen, luisteren en schrijven Beschouwen; discussiëren; kladversies schrijven	<p>De leerling krijgt verhalende, poëtische, informatieve, instructieve en andere (bijvoorbeeld digitale) vormen van teksten/boeken aangeboden en krijgt de gelegenheid die samen met anderen en individueel uitgebreid te onderzoeken. Het aanbod is afgestemd op het ontwikkelingsniveau van de leerling.</p>
Creërend <i>mondeling</i>	Vertellen Eigen ervaringen; navertellen; filosoferen; betogen; beschouwen; discussiëren	<p>De leerling kan verstaanbaar en consistent vertellen over een eenvoudige gebeurtenis, ervaring, gedachte of fantasie.</p> <p>De leerling oefent met 'wie, wat, waar, wanneer en hoe' bij het vertellen.</p> <p>De leerling houdt vertrouwen in zijn eigen gedachten, ervaringen en fantasieën en leert ze toetsen aan de werkelijkheid.</p>

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
<p>Creërend <i>schriftelijk</i></p>	<p>Schrijven Ontluikende en beginnende geletterdheid; creatief</p>	<p>schrijven/stellen; verschillende tekstgenres; poëzie De leerling leert dat hij kan opschrijven wat hij denkt, ziet, hoort, voelt, proeft, ervaart en vertelt.</p> <p>De leerling leert woorden, zinnen en eenvoudige teksten schrijven.</p> <p>De leerling oefent met eenvoudige poëtische tekstvormen.</p> <p>De leerling leert het verschil tussen regels en zinnen.</p> <p>De leerling leert gebruik te maken van hoofdletters, punten, uitroep- en vraagtekens.</p> <p>De leerling leert om te gaan met een kladversie.</p>
<p>Reflecterend <i>mondeling en schriftelijk</i></p>	<p>Taalbeschouwing Genuanceerd en kritisch beschouwen van eigen en andermans teksten</p>	<p>De leerling leert kritisch te luisteren naar wat hem verteld of voorgelezen wordt en daarover adequate vragen te stellen.</p> <p>De leerling kan omgaan met vragen van de docent en van medeleerlingen als die iets niet begrijpen wat de leerling vertelt.</p> <p>De leerling leert zich te verplaatsen in anderen.</p> <p>De leerling leert in een veilige setting met de leerkracht te reflecteren op eigen werk.</p> <p>De leerling leert te begrijpen wat hij leest door gebruik te maken van leesstrategieën, door vragen te leren stellen en door over wat hij leest uit te wisselen met klasgenoten.</p> <p>De leerling ontdekt en ervaart dat praten over teksten plezierig kan zijn.</p> <p>De leerling kan klankovereenkomsten en ritmes in teksten herkennen en waarderen.</p>

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
<p>Presenterend <i>mondeling</i></p>	<p>Vertellen Durven vertellen in de groep; voorlezen; voordragen; zingen; spelen</p>	<p>De leerling durft te vertellen in de grote kring.</p> <p>De leerling leert (zijn eigen) teksten verstaanbaar voor te lezen.</p> <p>De leerling kan vertellen over wat hij gelezen heeft.</p> <p>De leerling kan vertellen bij zelfgemaakte tekeningen en andere plaatjes.</p> <p>De leerling oefent in het in woorden beschrijven van personen, plekken en gebeurtenissen, zo dat een ander het voor zich kan zien.</p>
<p>Presenterend <i>schriftelijk</i></p>	<p>Taalverzorging Vormgeven; tentoonstellen</p>	<p>De leerling oefent met leesbaar schrijven.</p> <p>De leerling leert zijn tekst linksboven op het blad te beginnen en de kantlijn te gebruiken.</p> <p>De leerling kan zijn teksten voorzien van illustraties.</p>

6.3 Raamleerplan letteren, groep 5 en 6 (8-10 jaar)

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
Receptief <i>mondeling</i>	Luisteren actief luisteren; begrijpend luisteren	<p>De leerling kan luisteren naar een vertelling van de leerkracht, naar vertellingen van medeleerlingen die betrekking hebben op het hier en nu, de wijde omgeving en de wat verder van hem afstaande toekomst en dito verleden.</p> <p>De leerling kan zich identificeren met de verteller van of met de personages in een verhaal, ook als die wat verder van zijn eigen belevingswereld afstaan.</p> <p>De leerling herkent gevoelens en gebeurtenissen in verhalen en kan hierbij associëren naar eigen belevenissen en ervaringen.</p> <p>De leerling begrijpt expliciete verwijzingen en verbanden in een verhaal.</p> <p>De leerling leert complexe verhalen met bijvoorbeeld meerdere verhaallijnen, tijdsprongen en een open einde te begrijpen.</p> <p>De leerling herkent beeldspraak in teksten.</p> <p>De leerling heeft plezier in de klank van taal en het ritme van taal, ook in niet rijmende gedichten.</p>
Receptief <i>schriftelijk</i>	Lezen (Voor)leesplezier; leesbegrip of begrijpend lezen; boekpromotie; (jeugd)literatuur; verhalen; verschillende verhaal en boekgenres; versjes; liedteksten; poëzie; theaterteksten; scenario's	<p>De leerling kan genieten van en zich identificeren met de personages/ het verhaal van een boek dat hij zelf leest.</p> <p>De leerling leest zowel fantastische als werkelijkheidsgetrouwe teksten. De leerling kan fantasie en werkelijkheid van elkaar onderscheiden.</p> <p>De leerling kan zich inleven in en zich voorstellingen maken van de bij zijn ontwikkeling passende boeken en verhalen.</p> <p>De leerling herkent gevoelens en gebeurtenissen en kan hierbij associëren naar eigen belevenissen en ervaringen,</p> <p>De leerling kan verschillende tekstsoorten van elkaar onderscheiden: prentenboeken, korte verhalen, (voor)leesboeken, sprookjes, versjes en liedjes.</p> <p>De leerling herkent het verschil tussen poëtische teksten en prozateksten.</p> <p>De leerling kan informatieve genres van verhalende genres onderscheiden.</p>

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
Onderzoekend <i>mondeling</i>	Luisteren Filosoferen; adequate en goede vragen kunnen stellen	<p>De leerling kan eigen ervaringen oproepen, benoemen, verwoorden en verbeelden.</p> <p>De leerling kan in verschillende situaties gesprekken voeren en vertellen: individueel met de leerkracht, in tweetallen, in een klein groepje en in de grote groep.</p> <p>De leerling ervaart aandacht voor en nieuwsgierigheid naar wat hij te vertellen heeft en is zelf nieuwsgierig naar wat anderen te vertellen hebben.</p> <p>De leerling kan zijn eigen ervaringen, met hulp van vragen van de docent en van medeleerlingen, concreet en gedetailleerd beschrijven.</p> <p>De leerling kan (met hulp van de leerkracht) zijn gedachten en ideeën verwoorden.</p> <p>De leerling leert vanuit zijn eigen nieuwsgierigheid naast feitelijke ook filosofische vragen te stellen. Hij leert ook antwoorden op dergelijke vragen.</p>
Onderzoekend <i>schriftelijk</i>	Lezen, vertellen, luisteren en schrijven Beschouwen; discussiëren; kladversies schrijven	<p>De leerling krijgt verhalende, poëtische, informatieve, instructieve, betogende, beschouwende en andere (bijvoorbeeld digitale) vormen van teksten/boeken aangeboden en krijgt de gelegenheid die samen met anderen en individueel uitgebreid te onderzoeken. Het aanbod is afgestemd op het ontwikkelingsniveau van de leerling.</p> <p>De leerling maakt kennis met verschillende tekstgenres: verhalend; feitelijk, evaluerend en poëzie.</p> <p>De leerling experimenteert met het zelf schrijven van verschillende tekstgenres.</p>
Creërend <i>mondeling</i>	Vertellen Eigen ervaringen; navertellen; filosoferen; betogen; beschouwen; discussiëren	<p>De leerling oefent met verstaanbaar en consistent vertellen over een meer complexe gebeurtenis, ervaring, gedachte of fantasie.</p> <p>De leerling maakt gebruik van 'wie, wat, waar, wanneer en hoe' bij het vertellen.</p> <p>De leerling houdt vertrouwen in zijn eigen gedachten, ervaringen en fantasieën en kan ze toetsen aan de werkelijkheid.</p>

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
Creërend <i>schriftelijk</i>	Schrijven Ontluikende en beginnende geletterdheid; creatief schrijven/stellen; verschillende tekstgenres; poëzie	<p>De leerling maakt kennis met verschillende tekstgenres en experimenteert daarmee.</p> <p>De leerlingen schrijft eenvoudige poëtische teksten.</p> <p>De leerling kent het verschil tussen regels en zinnen. De leerling leert interpunctie toe te passen en daarover met anderen van gedachten te wisselen.</p> <p>De leerling leert gebruik te maken van alinea's, dialogen, verwijzingen, vooruit- en terugblikken en andere stijlmiddelen, bij het schrijven van teksten.</p> <p>De leerling kan omgaan met een kladversie.</p> <p>De leerling leert te schrijven vanuit verschillende perspectieven.</p> <p>De leerling leert zowel in de tegenwoordige als in de verleden tijd te schrijven.</p>
Reflecterend <i>mondeling en schriftelijk</i>	Taalbeschouwing Genuanceerd en kritisch beschouwen van eigen en andermans teksten	<p>De leerling kan kritisch luisteren naar wat hem verteld of voorgelezen wordt en daarover adequate vragen stellen.</p> <p>De leerling leert omgaan met commentaar van klasgenoten.</p> <p>De leerling leert zich te verplaatsen in anderen.</p> <p>De leerling leert te reflecteren op eigen werk en leert opbouwend te reflecteren op het werk van anderen.</p> <p>De leerling maakt gebruik van leesstrategieën, en kan vragen stellen en uitwisselen met klasgenoten om te begrijpen wat hij leest.</p> <p>De leerling ontdekt dat er vele manieren bestaan om iets op te schrijven. Dat uitwisselen daarover geen kwestie van goed of fout is, maar dat die gedachtewisseling wel tot verbetering van teksten kan leiden.</p> <p>De leerling krijgt plezier in praten over teksten.</p> <p>De leerling kan klankovereenkomsten en ritmes in teksten herkennen, waarderen en leert zelf simpele vormen daarvan toepassen.</p>

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
Presenterend <i>mondeling</i>	Vertellen Durven vertellen in de groep; voorlezen; voordragen; zingen; spelen	<p>De leerling leert te vertellen/voor te lezen voor de groep.</p> <p>De leerling leert (zijn eigen) teksten vloeiend en verstaanbaar voor te lezen.</p> <p>De leerling leert een spreekbeurt/ boekbespreking/ monoloog/ betoog te houden voor de klas, al dan niet voorzien van illustratief materiaal of gebruikmakend van het digibord.</p> <p>De leerling leert personen, plekken en gebeurtenissen in woorden beschrijven, zo dat een ander het voor zich kan zien.</p> <p>De leerling leert (oog)contact te maken met het publiek en vloeiend en verstaanbaar te spreken.</p>
Presenterend <i>schriftelijk</i>	Taalverzorging Vormgeven; tentoonstellen	<p>De leerling kan zijn teksten zo verzorgen en vormgeven, dat ze tentoongesteld kunnen worden.</p> <p>De leerling leert bewust keuzes te maken m.b.t. de bladspiegel.</p> <p>De leerling kan zijn teksten voorzien van illustraties.</p>

6.4 Raamleerplan letteren, groep 7 en 8 (10-12 jaar)

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
Receptief <i>mondeling</i>	Luisteren actief luisteren; begrijpend luisteren	<p>De leerling kan luisteren naar een vertelling van de leerkracht, naar vertellingen van medeleerlingen die betrekking hebben op het hier en nu, bekende en onbekende omgeving en de (ook ver van hem afstaande) toekomst en dito verleden.</p> <p>De leerling kan zich identificeren met de verteller van of met de personages in een verhaal, ook als die verder van zijn eigen belevingswereld afstaan.</p> <p>De leerling herkent gevoelens en gebeurtenissen in verhalen en kan hierbij associëren naar eigen belevenissen en ervaringen.</p> <p>De leerling begrijpt impliciete verwijzingen en verbanden in een verhaal.</p> <p>De leerling begrijpt complexe verhalen met bijvoorbeeld meerdere verhaallijnen, tijdsprongen en een open einde.</p> <p>De leerling begrijpt beeldspraak in teksten.</p> <p>De leerling heeft plezier in de klank van taal en het ritme van taal in allerlei soorten teksten.</p>
Receptief <i>schriftelijk</i>	Lezen (Voor)leesplezier; leesbegrip of begrijpend lezen; boekpromotie; (jeugd)literatuur; verhalen; verschillende verhaal en boekgenres; versjes; liedteksten; poëzie; theaterteksten; scenario's	<p>De leerling kan genieten van en zich identificeren met de personages/ het verhaal van een boek dat hij zelf leest.</p> <p>De leerling leest zowel fantastische als werkelijkheidsgetrouwe teksten. De leerling kan fantasie en werkelijkheid van elkaar onderscheiden.</p> <p>De leerling kan zich inleven in en zich voorstellingen maken van de bij zijn ontwikkeling passende boeken en verhalen.</p> <p>De leerling herkent gevoelens en gebeurtenissen en kan hierbij associëren naar eigen belevenissen en ervaringen.</p> <p>De leerling kan verschillende tekstsoorten van elkaar onderscheiden: prentenboeken, korte verhalen, (voor)leesboeken, sprookjes, versjes en liedjes.</p> <p>De leerling kan verschillende tekstgenres van elkaar onderscheiden: verhalend, feitelijk, evaluerend en poëzie.</p> <p>De leerling kent een aantal literaire termen zoals: dialoog, vooruitblik; terugblik en herkent deze in de teksten die hij leest.</p>

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
Onderzoekend <i>mondeling</i>	Luisteren Filosoferen; adequate en goede vragen kunnen stellen	<p>De leerling kan eigen ervaringen oproepen, benoemen, verwoorden en verbeelden.</p> <p>De leerling kan in verschillende situaties gesprekken voeren en vertellen: individueel met de leerkracht, in tweetallen, in een klein groepje en in de grote groep.</p> <p>De leerling ervaart aandacht voor en nieuwsgierigheid naar wat hij te vertellen heeft en is zelf nieuwsgierig naar wat anderen te vertellen hebben.</p> <p>De leerling kan zijn eigen ervaringen zelfstandig concreet en gedetailleerd beschrijven. Vragen van de docent en medeleerlingen kunnen hem hierbij ondersteunen.</p> <p>De leerling kan zijn gedachten en ideeën verwoorden.</p> <p>De leerling kan vanuit zijn eigen nieuwsgierigheid feitelijke en filosofische vragen stellen; hij kan deze vragen adequaat beantwoorden .</p>
Onderzoekend <i>schriftelijk</i>	Lezen, vertellen, luisteren en schrijven Beschouwen; discussiëren; kladversies schrijven	<p>De leerling krijgt verhalende, poëtische, informatieve, instructieve, betogende, beschouwende en andere (bijvoorbeeld digitale) vormen van teksten/boeken aangeboden en krijgt de gelegenheid die samen met anderen en individueel uitgebreid te onderzoeken. Het aanbod is afgestemd op het ontwikkelingsniveau van de leerling.</p> <p>De leerling kan verschillende tekstsoorten onderscheiden: verhalend; feitelijk, evaluerend en poëzie.</p> <p>De leerling kan zelf verschillende tekstgenres schrijven.</p>
Creërend <i>mondeling</i>	Vertellen Eigen ervaringen; navertellen; filosoferen; betogen; beschouwen; discussiëren	<p>De leerling kan verstaanbaar en consistent vertellen over een meer complexe gebeurtenis, ervaring, gedachte of fantasie.</p> <p>De leerling maakt gebruik van 'wie, wat, waar, wanneer en hoe' bij het vertellen.</p> <p>De leerling houdt vertrouwen in zijn eigen gedachten, ervaringen en fantasieën en kan ze toetsen aan de werkelijkheid.</p>

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
Creërend <i>schriftelijk</i>	Schrijven Ontluikende en beginnende geletterdheid; creatief schrijven/stellen; verschillende tekstgenres; poëzie	<p>De leerling kent verschillende tekstgenres en kan doelgericht teksten schrijven.</p> <p>De leerling kan interpunctie toepassen en daarover met anderen van gedachten wisselen.</p> <p>De leerling oefent met poëtische tekstvormen.</p> <p>De leerling kan gebruik maken van alinea's, dialogen, verwijzingen, vooruit- en terugblikken en andere stijlmiddelen bij het schrijven van teksten.</p> <p>De leerling maakt gebruik van een kladversie alvorens zijn tekst definitief op te schrijven.</p> <p>De leerling kan schrijven vanuit verschillende perspectieven en zowel in de tegenwoordige als in de verleden tijd.</p> <p>De leerling kan zowel in de tegenwoordige als in de verleden tijd schrijven.</p>
Reflecterend <i>mondeling en schriftelijk</i>	Taalbeschouwing Genuanceerd en kritisch beschouwen van eigen en andermans teksten	<p>De leerling kan kritisch luisteren naar wat hem verteld of voorgelezen wordt en daarover adequate vragen stellen.</p> <p>De leerling kan omgaan met commentaar van klasgenoten.</p> <p>De leerling kan zich verplaatsen in anderen.</p> <p>De leerling kan reflecteren op eigen werk en opbouwend reflecteren op het werk van anderen.</p> <p>De leerling maakt gebruik van leesstrategieën, en kan vragen stellen en uitwisselen met klasgenoten om te begrijpen wat hij leest.</p> <p>De leerling weet dat er vele manieren bestaan om iets op te schrijven. Dat uitwisselen daarover geen kwestie van goed of fout is, maar dat die gedachtewisseling wel tot verbetering van teksten kan leiden.</p> <p>De leerling heeft plezier in praten over teksten.</p> <p>De leerling kan klankovereenkomsten en ritmes in teksten herkennen, waarderen en kan zelf simpele vormen daarvan toepassen.</p>

Competentie	(Sub)domein / activiteit	Leerdoelen letteren
<p>Presenterend <i>mondeling</i></p>	<p>Vertellen Durven vertellen in de groep; voorlezen; voordragen; zingen; spelen</p>	<p>De leerling kan vertellen/voorlezen voor de groep.</p> <p>De leerling kan (zijn eigen) teksten vloeiend en verstaanbaar voorlezen.</p> <p>De leerling kan een spreekbeurt/ boekbespreking/ monoloog/ betoog houden voor de klas, al dan niet voorzien van illustratief materiaal of gebruikmakend van het digibord.</p> <p>De leerling kan personen, plekken en gebeurtenissen in woorden beschrijven, zo dat een ander het voor zich kan zien.</p> <p>De leerling maakt (oog)contact met het publiek en spreekt vloeiend en verstaanbaar.</p> <p>De leerling weet het publiek te boeien en kan zijn taalgebruik aanpassen aan het publiek.</p>
<p>Presenterend <i>schriftelijk</i></p>	<p>Taalverzorging Vormgeven; tentoonstellen</p>	<p>De leerling kan zijn teksten zo verzorgen en vormgeven, dat ze tentoongesteld kunnen worden.</p> <p>De leerling maakt weloverwogen keuzes m.b.t. de bladspiegel.</p> <p>De leerling kan zijn teksten voorzien van illustraties.</p>

7. Bronnen

- TULE inhouden en activiteiten Kerndoelen Nederlands (www.tule.slo.nl)
- TULE inhouden en activiteiten Kerndoelen Cultuureducatie (www.tule.slo.nl)
- Het Raamleerplan Drama van Mocca
- Iedereen kan leren schrijven, Suzanne van Norden, Coutinho 2014
- Taal leren op eigen kracht, Suzanne van Norden, Van Gorcum, 2006

Amsterdam, november 2015, Hieke van Til, Stichting Taalvorming

Met dank aan Annemiek Neefjes, Stichting De Schoolschrijver